

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної
та всесвітньої історії**

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 36

Рівне – 2024

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 36. Рівне: РДГУ, 2024. 248 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Галуха Любов – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії,
професор (м.Жешув, Республіка Польща)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Остріг)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м.Ченстохова,
Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м.Жешув,
Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м.Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м.Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м.Чернівці)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м.Київ)

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, професор (м.Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м.Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 12 від 28 листопада 2024 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації: Серія КВ №15857-4329Р**

ISSN 2519-1942

Адреса редакційної колегії: 33028, м. Рівне, вул. Пластова, 31, корпус №5,
каб. 219, кафедра історії України РДГУ, тел. (067) 780-51-34

email: historical_conf_fhpsir@ukr.net <https://fipmv.rshu.edu.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2024

ISSN 2519-1942

9 772519 194006

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Владислав Кравчук, Валерій Шеретюк

МИРНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ РУСИ З ПОЛОВЕЦЬКОЮ ОРДОЮ.....7

Тетяна Пуха, Валерій Шеретюк

УКРАЇНА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ 1569-1648 РОКІВ.....14

Андрій Гурбик

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ВЕДЕННЯ ВІЙНИ В МІЛІТАРНИХ
НАРАТИВАХ ЮРІЯ НЕМИРИЧА 1630-х РОКІВ.....21

Олександр Крупка

ІСТОРИЧНІ ВИМІРИ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ «КОЗАЦЬКОГО
НАРОДУ» ГЕТЬМАНЩИНИ.....32

Ірина Богданець, Валерій Шеретюк

КІЛЬКІСТЬ І ТИПОЛОГІЯ МІСТЕЧОК, ЇХ МІСЦЕ В СТРУКТУРІ
ВОЛИНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ
ХХ СТОЛІТТЯ.....41

Євген Куропаткін, Валерій Шеретюк

ДИВІЗІЯ УНР «ЗАПОРІЗЬКА СІЧ» ОТАМАНА ЮХИМА БОЖКА
У БОЯХ ЗА ЖМЕРИНКУ (1919 РІК).....52

Олена Максимчук, Валерій Шеретюк

ЗАГОСТРЕННЯ КОНФЛІКТУ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ
НАЦІОНАЛІСТАМИ ТА СОВЕТСЬКИМИ ПАРТИЗАНАМИ.....66

Тетяна Опанасюк

ВІЙНА ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ:
НАСЛІДКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ.....75

Едуард Опанасюк

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ СТРУКТУР У ФОРМУВАННІ КОНФЕСІЙНОГО
ПРОСТОРУ УКРАЇНИ.....86

Назар Корнійчук, Тетяна Карпунхіна

ВПЛИВ ІСТОРІЇ УПА НА СУЧАСНУ ДЕРЖАВНУ
ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ.....96

Дмитро Ващук

ДВІ ВІЙНИ – ОДНА ІСТОРІЯ (ДО ПОЧАТКУ МОСКОВСЬКО-
УКРАЇНСЬКИХ ВОЄН 1500–1503 РОКІВ ТА 2014 – ... РОКІВ).....108

РОЗДІЛ II

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Mihai Burunciuc

MOLDOVA AND ITS INTEGRATION INTO THE REGIONAL
ECONOMY OF THE 16TH CENTURY.....113

Альона Кібиш, Степан Сияк

УТВОРЕННЯ НАЦИСТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ
КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ.....121

Дарина Татарин, Степан Сияк

ЖІНКИ У АРМІЯХ АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ
1939-1945 РОКАХ.....133

Олександр Колодич, Степан Сияк

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПІВДЕННО
АФРИКАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ ЗА ПРЕЗИДЕНСТВА
НЕЛЬСОНА МАНДЕЛИ.....141

Єлизавета Бещук, Тетяна Опанасюк

ТРАНСФОРМАЦІЯ АВТОРИТАРНИХ РЕЖИМІВ У
ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ У ХХІ СТОЛІТТІ.....153

Бахтієр Амінов

ВІДНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ І ЗБЕРЕЖЕННЯ
ЗНИКАЮЧИХ ВИДІВ РЕМЕСЕЛ.....159

РОЗДІЛ III

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА КУЛЬТОРОЛОГІЯ

Микола Федоришин

КОНЦЕПЦІЯ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНОГО ЗАПРВІДНИКА «ДЕРМАНЬ» ІМЕНІ УЛАСА
САМЧУКА.....166

Андрій Слесаренко, Роман Михальчук

ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ЗІБРАНЬ
УСНОІСТОРИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ В НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ І ВИКЛАДАЦЬКІЙ ПРАКТИЦІ (НА ПРИКЛАДІ
ІНСТИТУТУ ВІЗУАЛЬНОЇ ІСТОРИЇ ТА ОСВІТИ ФОНДУ ШОА
УНІВЕРСИТЕТУ ПІВДЕННОЇ КАЛІФОРНІЇ, США.....173

Оксана Кундеус

РОЛЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....181

Тетяна Бородіна

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ УСНОІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ
КОЛЕКЦІЇ ЯХАД-ІН УНУМ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ГОЛОКОСТУ НА
ПОЛТАВЩИНІ.....194

Юрій Ліннік

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮБОВІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ
Г. СКОВОРОДИ ТА П. ЮРКЕВИЧА.....198

Таміла Герасимчук

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У РОЗБУДОВІ ТОЛЕРАНТНОСТІ
ТА ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....206

Дмитро Свиридон

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
У СТАРШІЙ ШКОЛІ.....220

Яна Лукашук, Степан Синяк

ПОНЯТТЯ ТА ПРИЧИНИ УВАГИ ДО КРИТИЧНОГО
МИСЛЕННЯ.....227

Михайло Жаб'юк, Степан Синяк

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ
МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.....237

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....246

constrained by external pressures, environmental challenges, and social inequities. The peasantry bore a disproportionate share of the economic burden, with high tribute demands and taxation limiting their resources. Nonetheless, Moldova's integration into the regional economy laid the groundwork for its evolving role as a geopolitical and economic intermediary between Eastern and Central Europe.

Bibliography

1. Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, (Iași: Junimea, 1993).
2. Gheorghe Andrei, *Tributary Economies of the Ottoman Empire* (București: Editura Academiei, 2010), 45–47.
3. Ioan Popescu, *Economic Foundations of Moldova* (Chișinău: Pontos, 2005), 15.
4. Elena Rusu, *Ottoman Trade Networks and Moldova*, *Journal of Regional Studies* 22 (2017): 41.
5. Sugar, P. F., *A History of East Central Europe* (University of Washington Press, 1974), 105.
6. Hitchins, Keith, *Romania: A History* (Oxford: Oxford University Press, 1996), 92.
7. Radu Negrea, *Agriculture and Trade in Moldova*, *Historical Review* 15 (2002): 67.
8. Bogdan, A. T., *Moldova and Regional Commerce* (Chișinău: USM Press, 2003), 45.
9. Grigore, L., *Economie și societate în Moldova medievală* (Chișinău, 2000), 89.
10. Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie a românilor* (București: Humanitas, 2002), 93.
11. Radu Negrea, *Black Sea Trade in Moldova*, *Historical Review* 16 (2003): 71.
12. Elena Rusu, *Venetian Merchants and Moldovan Exports*, *Journal of Regional Studies* 26 (2020): 45.
13. Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie a românilor* (București: Humanitas, 2002), 123.

УДК 94 : 323 (100). «193/194»

УТВОРЕННЯ НАЦИСТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ КАРАЛЬНИХ ОРГАНІВ

Альона Кібиш

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 34403, м. Вараш, вул. Енергетиків, 15

e-mail: alona.toyunda@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3309-1617>

Степан Синяк

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33028, м. Рівне, вул. Пластова, 31

stepansyniak@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6954-9892>

Стаття досліджує утворення нацистського державного механізму та каральних органів в Німеччині. В праці подається аналіз формування нацистського державного апарату, акцентуючи увагу на діяльності каральних органів, їхньому впливі на встановлення тоталітарного контролю та соціально-політичних наслідках для Німеччини й окупованих територій. Дослідження базується на архівних документах та наукових працях. В праці показано, як нацистський режим утворив централізовану систему державного управління, в основі якої лежали каральні органи, що забезпечували репресії, контроль над населенням і реалізацію ідеологічних цілей, зокрема через терор і масові злочини.

Ключові слова: нацизм, Гестапо, СС, СА, Третій Рейх.

The article examines the formation of the Nazi state mechanism and punitive bodies. The article analyzes the formation of the Nazi state apparatus, focusing on the activities of the punitive bodies, their impact on the establishment of totalitarian control, and the socio-political consequences for Germany and the occupied territories. The research is based on archival documents and scholarly works. The article demonstrates how the Nazi regime created a centralized system of government based on punitive bodies that ensured repression, control over the population, and the realization of ideological goals, in particular through terror and mass crimes.

The rise of the National Socialists to power in Germany was due to political and economic crises, which allowed the government of A. Hitler to carry out colossal transformations in various spheres. Having concentrated the levers of control in their hands, the Nazis formed a system and mechanisms of political pressure, control and terror. By banning the activities of all political parties, the National Socialists monopolized power, and A. Hitler was proclaimed the bearer of state sovereignty in Germany. The Nazis bureaucratized power, reorganizing the German political system. The effective formation of the National Socialist ideology was facilitated by the bodies that established control over the radio, press and publishing houses. The repressive apparatus of coercion was provided by the police bodies of the Weimar Republic, specialized assault formations (SA), security units (SS), the system of counterintelligence and political investigation (SD), as well as the secret state police (Gestapo). To ensure order and compliance with Nazi laws, ordinary courts, special courts for opponents of the National Socialist regime, and military field courts operated.

Key words: Nazism, Gestapo, SS, SA, Third Reich.

Після приходу до влади в Німеччині Націонал-соціалістичної партії під

проводом Адольфа Гітлера в 1933 році, країна пережила радикальні зміни в політичній та соціальній сферах. Одним із ключових аспектів цих змін стало формування централізованого тоталітарного державного апарату, який ґрунтувався на ідеології расової переваги та абсолютного контролю над усіма сферами життя. Для забезпечення виконання своїх цілей та боротьби з політичними опонентами нацисти створили потужну репресивну машину, до якої входили органи, як СС, Гестапо та інші спеціалізовані структури.

Стаття досліджує процес утворення нацистського державного механізму та каральних органів, зокрема роль СС та Гестапо у забезпеченні тоталітарного контролю, а також їхній вплив на соціально-політичну ситуацію в Німеччині та на окупованих територіях.

Джерелом пропаганди нацизму та провідником її впливу на населення стала тоталітарна партія, яка міцно закріплювала ідеологічні засади, що надалі сформували велике державно-монопольне утворення із всеосяжною владою та незаперечним авторитетом вождя.

А. Гітлеру вдалося цілком законним шляхом захопити владу, оскільки Німеччина переживала період великої депресії. Зосередивши у своїй руках усі повноваження, фюрер розпочав трансформацію німецької політичної системи.

Декретом від 14 липня 1933 р. заборонялися всі політичні партії, окрім націонал-соціалістичної. Слід зауважити, що політична діяльність, як така зникла, а спроби її організації передбачали кримінальну відповідальність.

Прихід до влади нацистів перетворив їх партію на об'єднання чиновників, до якого входили активісти з інших соціальних верств, що беззаперечно виконували накази фюрера. Нацистська доктрина замінила конституцію Німеччини та офіційно оголосила А. Гітлера носієм суверенітету, а державу – знаряддям його волі [2, с. 20].

Варто зауважити, що реалізація диктаторських повноважень безпосередньо пов'язана з бюрократією. В Німецькій державі суверенітет фюрера означав суверенітет його бюрократії. Нацистські чиновники прагнули абсолютного панування державної бюрократії над суспільством та відмовлялися від поділу влади. В зв'язку з цим, депутати, уряд, суд, підпорядковувалися єдиній волі фюрера, який представляв цей клас та забезпечував його панування [4, с. 11]. А. Гітлер законодавчо закріпив свою довічну владу та сам призначав наступника. Згідно нововведень від 1 серпня 1934 р. повноваження фюрера розширювалися до одноосібного ухвалення законів.

А. Гітлер отримав усі верховні права в державі. В жодному разі не

підлягали обмеженням ні сфера, ні засоби його діяльності. В законодавчому порядку закріплювалася цілковита свобода його розсуду. Фюрер оголошував себе верховним суддею, що забезпечувало єдність класу державної бюрократії та його безвідповідальність перед суспільством.

30 січня 1934 р. було ухвалено декрет «Про перебудову Німецької держави», що означало запровадження влади бюрократії не тільки в центрі. Так, Гітлер видав документ про заснування в усіх німецьких землях посади губернатора рейху, на які призначав вірних йому людей. До їх компетенції належала діяльність урядів, парламентів та судових органів земель [4, с. 19]. Реорганізація політичної системи зумовила ліквідацію народних асамблей. Відтепер уряди земель перебували в повному підпорядкуванні імперського уряду, а намісники – звітували Міністерству внутрішніх справ. 14 лютого 1934 р. закон «Про ліквідацію Рейхсрату» скасував цей орган представництва земель в імперському парламенті, що завершило процес уніфікації.

Встановлення безпосередньої залежності земель від глави держави закріплювалось в законі від 30 січня 1935 р. Згідно цього документу А. Гітлер мав змогу призначати уряди земель та розширювати права імперських міністрів. Таким чином, була побудована бюрократична вертикаль влади, а державно-правові федеративні відносини замінені адміністративними. Німецькі землі із суб'єктів федерації перетворювалися на адміністративні одиниці.

Слід зауважити, що представники нацистської бюрократії не довіряли іншим групам населення навіть місцеве самоврядування. У положенні «Про німецькі громади» зазначалося про фактичну ліквідацію місцевого управління [4,с.19]. Так, міністр внутрішніх справ призначав міських керівників із кандидатів, яких пропонували місцеві нацистські партійні організації. Управління громадою здійснював бургомістр, який користуватися довірою партії та держави. Забезпечити повноцінну роботу цієї ланки йому допомагали обшинні радники, що виконували дорадчі функції.

Діяльність місцевих органів влади перебувала під всеосяжним контролем і керівництвом Міністерства внутрішніх справ, його органів та уповноважених нацистської партії [4, с. 20]. Міністерство внутрішніх справ зобов'язувалося скасовувати неналежні рішення громад та вимагати запровадження необхідних заходів. Німецький Рейхстаг став повністю залежною установою, що не мала жодних прав. Новий склад цього органу формувався виключно на партійній основі, а в державному апараті проводилися ретельні чистки непридатних осіб.

Німеччина поділялася на тридцять дві партійні області, які очолювали гауляйтери. Зберігався старий поділ на землі та провінції, а їх адміністрація

втілювала у життя найважливіші нацистські плани.

Важливим елементом нацистської диктатури стали органи, діяльність яких спрямовувалась на формування ефективної ідеології. У березні 1933 р. було створено Міністерство суспільної освіти та пропаганди, якому підпорядковувалися радіо, преса та видавництва [5, с. 99]. Німецьке керівництво встановило спеціальний нагляд за діячами духовної просвіти, що вкладали світоглядні поняття у свідомість партійних кадрів. Для контролю їхньої роботи створювалося спеціальне державне відомство. Особлива увага приділялася пропагандистській роботі серед молоді, зокрема навіюванню ідей війни, національної переваги та ідеологічних поглядів.

Варто зауважити, що вагоме значення для націонал-соціалістів мало оперативне захоплення влади місцевими поліцейськими органами, що залишилися від колишньої «веймарської» поліції. У січні 1933 р. вони становили собою досить ефективний інструмент здійснення політичної влади та налічуючи 150 тисяч озброєних і навчених співробітників. Таким чином, А. Гітлер, прийшовши до влади, отримав у своє розпорядження практично готову військову групу в особі поліції, на базі якої сформувався власний апарат примусу.

У 1919 – 1933 рр. у кожній із 17 великих адміністративних одиниць Німеччини існувала своя поліція, керована місцевим міністерством внутрішніх справ. Так, поліцейські органи поділялися на адміністративну поліцію та виконавчу службу. Важливою складовою останньої стала охоронна поліція, що отримала назву поліції безпеки [3, с. 88]. Цей орган був повністю воєнізований, оснащений новітньою стрілецькою зброєю, мінометами, бронеавтомобілями, літаками та відігравав роль головного ударного засобу придушення комуністичної революційної хвилі [3, с. 89]. Отже, поліцейські органи, що входили до системи МВС, на момент приходу нацистів до влади були потужною та надійною зброєю державного режиму в боротьбі з його політичними противниками всередині держави.

Репресивний апарат Третього Рейху складався з поліцейських органів Веймарської республіки, до яких приєднали спеціалізовані формування НСДАП – штурмові (СА) та охоронні загони (СС). СА становили напівлегальну воєнізовану нацистську армію, що налічувала 480 тисяч осіб. Штурмові загони Німеччини поділялись за округами (групами), дислокація та кордони яких відповідали існуючим військовим одиницям [3, с. 89]. Слід відмітити, що СА становили основу для формування системи поліцейського терору в державі та мали офіційний статус допоміжної поліції.

Напочатку 1931 р. у складі охоронних загонів Німеччини було створено партійну систему контррозвідки та політичного розшуку – СД (служба безпеки), головою якої призначили Р. Гейдріха. Варто звернути увагу, що цю структуру, побудовану за військовим зразком, очолював керівник СС Г. Гімлер, який безпосередньо звітував А. Гітлеру. Німецькі охоронні загони поділялися на округи. Так, до початку 1933 р. у розпорядженні націонал-соціалістів перебувала величезна армія солдатів, поліцейських і членів напіввійськових і воєнізованих формувань, чисельність яких становила 775 тисяч осіб.

У квітні 1933 р. в Німеччині було створено таємну політичну поліцію – «гестапо» (таємна державна поліція), управління якою зосередив у своїх руках Г. Герінг. Нацистське керівництво видало спеціальний наказ, що регламентував порядок користування поліцією зброєю. Згідно цього документу заохочувалося її застосування, а в разі «помилкового м'якосердя» під час вжиття необхідних заходів передбачалося покарання. На шляху удосконалення апарату державного терору Третього Рейху стало видання закону, згідно якого політична поліція була оголошена самостійною гілкою внутрішнього управління, незалежною від Міністерства внутрішніх справ і підпорядкованою безпосередньо міністру-президенту Г. Герінгу [3, с. 90].

Аналогічні центри розвитку поліцейської системи виникали у різних містах нацистської Німеччини. Так, у Баварському Міністерстві внутрішніх справ було організовано «Бюро командира політичної поліції», що здійснювало керівництво «Баварською політичною поліцією». Цей структурний орган виник в зв'язку з виокремленням політичних відділів при державних поліцейських дирекціях й управліннях великих міст Баварії, а також за рахунок «політичних рефератів» поліцейських управлінь сільських округів цієї землі [3, с. 90].

Слід зауважити, що провідне місце в функціонуванні поліцейської структури займав кримінал-інспектор, групенфюрер (генерал-лейтенант) СС та керівник гестапо Г. Мюллер, який побудував настільки життєздатну систему гестапо, що функціонувала аж до останніх днів існування в Німеччині націонал-соціалістичного режиму.

Науковці стверджують, що переважна більшість службовців «політичних» підрозділів «веймарської» поліції перейшли на службу до нацистів. Наприклад, до 1938 р. 90% членів відділення гестапо в Кобленці становили колишні «веймарські» поліцейські [3, с. 90].

Впродовж 1933 – 1934 рр. по всій території Німеччини було створено територіальні підрозділи таємної державної політичної поліції. З перших

місяців існування вони відрізнялися від інших подібних структур та мали свої характерні особливості. Необхідно зазначити, що таємна державна поліція випрацювала певну методику, яка полягала не в затриманні «ворогів держави» на «гарячому», а розкривала противника ще до того моменту, як він будь-яким чином проявив свої опозиційні нацистському режиму настрої, або більше – перейшов до конкретних активних дій. Отже, це відповідало специфіці діяльності каральних органів влади в тоталітарній державі, де повністю були відсутні такі поняття, як презумпція невинуватості чи правові гарантії людини.

Вище німецьке керівництво вважало, що таємна політична поліція повинна бути наділена необмеженими повноваженнями. В зв'язку з цим, її підрозділи підпорядковувалися очільнику СС, а керівні кадри зміцнювалися надійними співробітниками СД. Так, сила гестапо полягала не тільки в ефективних методах оперативної роботи, а в бажанні співпраці з політичною структурою великої кількості німецького населення [3, с. 91].

Важливі зміни відбулися і в німецькій системі судочинства, яка ґрунтувалася на повному запереченні особистих прав громадян. Окрім звичайних судів, що функціонували в кожному окрузі, було створено особливі суди для противників нацистського режиму. В 1934 р. націонал-соціалісти утворили народний трибунал, що здійснював покарання зрадників держави без жодного слідства.

В німецькій армії працювали військово-польові суди, які згодом замінили на військові трибунали. Варто відмітити, що рішення суду в Третньому Рейху не підлягало оскарженню. Найчастіше підозрюваних просто розстрілювали, звинувачуючи у зраді та дезертирстві. Проти родичів обвинувачених застосовували репресії.

Центральним органом судової системи нацистської Німеччини була Народна судова палата, організована з метою розгляду найбільш значущих справ за обвинуваченням у скоєнні державних злочинів [5, с. 47]. Безпосереднім приводом для створення такої установи став підпал Рейхстагу. Німецьке керівництво вважало неприйнятним розгляд цієї справи в імперському суді, оскільки побоювалися, що підсумки розслідування не збігатимуться з політичними цілями нацистської верхівки.

28 лютого 1933 р. було опубліковано перший надзвичайний нормативний акт «Про захист народу й держави», що заклав основи формування юридичних засад надзвичайного права Третього Рейху [5, с. 48]. Черговий період в еволюції німецького законодавства пов'язаний з підготовкою та практичною реалізацією пакета нормативно-правових актів, спрямованих на піднесення

авторитету імперських органів виконавчої влади та наділення їх надзвичайними повноваженнями в управлінні державою. Ці положення закріплювались в документах, підготовлених й опублікованих у березні 1933 р., зокрема декреті імперського президента «Про захист від віроломного нападу на уряд національного відродження», декреті імперського уряду «Про утворення надзвичайних судів» та в Законі «Про екстраординарні повноваження уряду» [5, с. 48].

Німецькі акти відіграли провідну роль в організації та функціонуванні оновленої судової системи, а саме в створенні особливих судів, діяльність яких спрямовувалась на повне знищення політичних опонентів усередині держави. Згідно документів, у кожній німецькій адміністративній одиниці створювалося по одному подібному судовому органу, до якого входили три активні члени націонал-соціалістичної партії.

Варто відмітити, що розгляд справ у цих інституціях здійснювався у спрощеному порядку. Так, відповідно урядового декрету термін між врученням повістки й засіданням становив три дні, однак міг зменшуватися до 24 годин.

Окремої уваги заслуговує діяльність Вищого органу надзвичайної юстиції Німеччини, який перебрав на себе найважливіші функції імперського Верховного суду [5, с. 49]. У 1934 р. держсекретар міністерства юстиції Р. Фрайслер домігся реалізації суто політичного суду, компетенція якого поширювалася на справи, пов'язані зі злочинами проти держави. Закон «Про внесення поправок до положень кримінального законодавства та кримінального процесу» затвердив деякі доповнення, що стосувалися зради Батьківщині.

12 червня 1934 р. була прийнята постанова «Про народний суд», яка регулювала структуру, компетентність і місцезнаходження Народної судової палати. До вересня 1936 р. цю структуру очолював голова другого сенату В. Брунер. Під його керівництвом Народний суд в 1934-1935 рр. розглянув 290 справ та виніс 13 смертних вироків [5, с. 49]. Слід зауважити, що кількість розглянутих справ зростала, а випадки смертних рішень збільшувались. Однак, імперське Міністерство юстиції критикувало Народний суд за «відсутність суворості» в ухваленні рішень.

Наприкінці 1936 р. було призначено нового очільника суду – О. Тірака. Під його керівництвом Народний суд став ефективним інструментом політичного тиску. Так, повноваження цього органу поширювались на злочини, пов'язані з саботажем та іншими правопорушеннями на виробництві. Незважаючи на розпорядження Тірака про посилення судових репресій, німецькі судді, по можливості, зберігали стриманість у призначенні покарань.

Подібні тенденції обмежували можливості правосуддя в політичних справах та нагадували звичайну розправу. В 1932 р. за державну зраду в Німеччині було засуджено 230 осіб, а в 1933 р. – 9529 осіб. Важливо, що за перші чотири роки існування Народного суду було розглянуто 450 справ про шпигунство та 575 – про державну зраду.

В 1935 р. в Німеччині відбувся серйозний перегляд норм кримінального права та процесу. А. Гітлер заявляв про потребу здійснення трансформацій в судовій системі, пояснюючи свою позицію помилковим, на його думку, трактуванням суспільної небезпеки скоєних правопорушень з боку кайзерівського та республіканського законодавців [5, с. 50].

Так, членів Народного суду почав призначати фюрер терміном на п'ять років за пропозицією рейхсміністра юстиції. Дослідники наголошують, що скорочення повноважень Верховного імперського суду в справах розгляду особливо тяжких правопорушень, насамперед стосується звинувачень у вчиненні державної зради та має тісний зв'язок із розглядом ним випадку про підпал Рейхстагу.

До компетенції особливого суду належав розгляд справ за обвинуваченням у скоєнні особливо тяжких злочинів, а також підбурювання до непокори декретам виконавчої влади, саботаж і дії, спрямовані на підрих «громадського порядку» [5, с. 50]. Варто врахувати, що зміст поняття державної зради та юрисдикція «народної палати» постійно розширювалися. Так, до складу останньої додалися справи, пов'язані з незаконним вивезенням майна з Рейху, уникненням військового призову, економічним саботажем, «втягненням у шпигунство», актами спрямованими на підрих «національного духу», з порушеннями приписів влади в умовах воєнного стану.

Структурними елементами Народної судової палати були відділи та сенати, які за специфікою нагадували судовий склад. Цей орган складався з трьох сенатів, кожен з яких мав очільника, помічника та трьох народних засідателів [5, с. 51]. Кожен із відділів включав п'ять осіб, двоє з яких були професійними суддями, а інші – довіреними нацистськими заступниками з числа військових чи партійних активістів. Вище німецьке керівництво вважало, що такий принцип організації надасть суду істинно народний характер.

Згідно закону «Про народний суд» від 29 червня 1934 р. особі, яку залучають до його діяльності, гарантувалося право збереження основного робочого місця. Слід зауважити, що в зв'язку з територіальною приналежністю справ, збільшилася чисельність складів суду.

18 квітня 1936 р. було ухвалено закон «Про Народну судову палату» та

«Припис для введення в дію закону про народний суд», які завершили формування юридичної бази Народної судової палати. Так, у дні, вільні від судових засідань, голова сенату призначав професійного суддю та громадського члена. Попереднє розслідування допускалося тільки згідно волі прокурора. Слідчий суддя мав ухвалити рішення впродовж 24 годин з моменту надходження до нього заяви [5, с. 52]. У цих документах визначалася й роль адвоката, повноваження якого зводились до втручання та контролю діяльності прокурора. Також, захисник призначався та змінювався за погодженням і поданням міністра юстиції й керівника одного із сенатів народного суду .

Варто звернути увагу на те, що адвокати та підсудні дізнавалися про обвинувачення за день або кілька годин до основного слухання. Досить часто вони не знали один одного або не могли встановити між собою контакт. Під час судового розгляду представники нацистської влади допускали можливість відсторонення захисника від участі в процесі. Таким чином, нацистське керівництво регулювало судову систему в Німеччині та сформувало певні стандарти, згідно яких всі учасники судового процесу, незалежно від посади, мали здійснювати свою діяльність у суворій відповідності з націонал-соціалістичним духом права. Важливою особливістю було й те, що засуджений не отримував копії рішення у справі про державну раду.

З початком східної компанії Третього Рейху компетенція Народної судової палати значно розширилася. Згідно нацистського акту від 10 грудня 1941 р. цей судовий орган розглядав справи за обвинуваченням у шпигунстві. З початку 1943 р. до його підсудності належали випадки обвинувачення в дезертирстві та інших військових злочинах.

Слід відмітити, що значна частина злочинів цього періоду передбачала призначення вищої міри покарання, а особливий суд отримав можливість розглядати справи інших судів. Також, Народна судова палата збільшувала територію свого впливу в зв'язку з окупацією нацистами нових земель [5, с. 52].

Складовою частиною нацистського режиму в Німеччині стали концентраційні табори, куди потрапляли всі противники гітлерівської політики. Вперше такі структури почали будувати після приходу А. Гітлера до влади. Підставою для їх створення став декрет імперського президента «Про захист республіки», що надавав німецькій владі право на необмежений термін утримувати в ув'язненні всіх підозрюваних супротивників режиму без судового розгляду [1, с. 3].

Перші концтабори були виправно-трудовими та розташовувалися на території Третього Рейху. Згідно класифікації вони поділялися на три категорії:

для тих, хто вчинив незначні злочини, а також літніх людей, використання праці яких було обмежено; для небезпечних злочинців, які підлягали перевихованню та особливо небезпечних злочинців без можливості їх виправлення. В подальшому практично всі концентраційні табори набули третьої категорії.

В цих установах нацисти застосовували «душогубки», газові камери та інші засоби масового винищення людей. Усі в'язні ставали об'єктами нещадної експлуатації та свавілля, зокрема їх постійно принижували, морили голодом, використовували для проведення дослідів, піддавали стерилізації та кастрації. Концентраційні табори Німеччини були справжніми «фабриками смерті» [8, с. 138].

Так, у березні 1933 р. почав функціонувати табір поблизу Дахау, а вже наприкінці року такі структури створювались у кожному полку служби безпеки. До початку Другої світової війни нацисти побудували цілу систему концентраційних таборів, які поділялись на певні структурні одиниці. Серед найбільших таборів дослідники виділяють Бухенвальд, Равенсбрюк, Оранієнбург, Флоссенбург, Нейнгамм та інші.

Незважаючи на обтяжливість свого становища та жорстокість табірному режиму, в'язні різних політичних переконань застосовували різноманітні форми й методи боротьби проти нацизму.

Діяльність керівників нацистської диктатури мала насильницький характер та передбачала завоювання життєвого простору для встановлення контролю над населенням шляхом знищення будь-якого прояву демократії. Державна влада в Німеччині зосередилася в руках однієї людини – А. Гітлера, який з 1934 р. очолював уряд та партію. За допомогою розвитку національної ідеї, фюрер зумів змінити ідеологію всієї країни, яка почала базуватись на поглядах про неповноцінність людських рас [6, с. 193].

Отже, підводячи підсумки, ми можемо зробити висновки, що прихід націонал-соціалістів до влади в Німеччині зумовлений політичною та економічною кризами, що дозволило уряду А. Гітлера здійснити колосальні перетворення у різних сферах. Зосередивши у своїх руках важелі управління, нацисти сформували систему та механізми політичного тиску, контролю та терору. Заборонивши діяльність усіх політичних партій, націонал-соціалісти монополізували владу, а Гітлера проголосили носієм державного суверенітету в Німеччині. Нацисти бюрократизували владу, реорганізувавши німецьку політичну систему. Ефективному формуванню націонал-соціалістичної ідеології сприяли органи, що встановили контроль над радіо, пресою та

видавництвами. Репресивний апарат примусу забезпечували поліцейські органи Веймарської республіки, спеціалізовані штурмові формування (СА), охоронні загони (СС), система контррозвідки та політичного розшуку (СД), а також таємна державна поліція (гестапо). Для забезпечення порядку та дотримання нацистських законів функціонували звичайні суди, особливі суди для противників націонал-соціалістичного режиму, військово-польові суди.

Джерела та література

1. Абдулін А. А. Злочинна сутність нацизму як тоталітарної й расистської ідеології. *Наука. Релігія. Суспільство*. Київ, 2011. № 3. С. 3-9.
2. Вернигора О. А. Прихід нацистів до влади в Німеччині в 1933 р. *Наукові прагнення*. Харків, 2014. № 2. С. 18-23.
3. Гаврилов О. А. Формування системи та механізмів політичного зиску, контролю й терору в початковий період нацистського режиму в Німеччині (1933-1934 рр.). *Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка*. Київ, 2017. № 4. С. 86-92.
4. Денисов С. А. Адміністративний характер держави і права нацистської Німеччини. *ПРАВО: історія та сучасність*. Харків, 2018. № 3. С. 9-22.
5. Денисов С. А. Народна судова палата як вищий надзвичайний орган в нацистській Німеччині. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2020. № 4. С. 47-55.
6. Ільїних Л. В., Латипова Н. С. Державний устрій фашистської Німеччини. *Пічетовські читання - 2020: війни в історії людства. До 75-річчя Перемоги над фашизмом: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції, 21 жовт. 2020 р.* Мінськ: Білоруський державний університет, 2020. С. 191-194.
7. Салата О. О. Діяльність Міністерства народної освіти і пропаганди Німеччини в системі нацистської ідеології в 1933 – 1941 рр. *Гілея*. Київ, 2015. Вип. 99. С. 99.
8. Шульмейстер Ю. Гітлеризм в історії євреїв. Київ: Політвидав України, 1990. 255 с.

References

1. Abdullin A. A. The criminal nature of Nazism as a totalitarian and racist ideology. *Science. Religion. Society*. Kyiv, 2011. № 3. С. 3-9.
2. Vernyhora O. A. The Nazis' coming to power in Germany in 1933. *Kharkiv*, 2014. № 2. С. 18-23.
3. Formation of the system and mechanisms of political profit, control and terror in the initial period of the Nazi regime in Germany (1933-1934). *Bulletin of Borys Grinchenko Kyiv University*. Kyiv, 2017. № 4. С. 86-92.
4. Denisov S. Administrative character of the state and law of Nazi Germany. *PRAVO: history and modernity*. Kharkiv, 2018. № 3. С. 9-22.
5. Denysov S. A. People's Judicial Chamber as the highest emergency body in Nazi Germany. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*. Zhytomyr, 2020. № 4. С. 47-55.
6. Ilyinikh L.V., Latypova N.S. The State System of Nazi Germany. *Pichetov readings - 2020: wars in the history of mankind. To the 75th anniversary of the Victory over fascism:*

materials of the international scientific and practical conference, October 21. 2020. Minsk: Belarusian State University, 2020. С. 191-194.

7. Salata O. O. Activities of the Ministry of Public Education and Propaganda of Germany in the system of Nazi ideology in 1933-1941. Kyiv, 2015. Issue 99. С. 99.

8. Shulmeister Y. Hitlerism in the History of the Jews. Kyiv: Political publishing house of Ukraine, 1990. 255 с.

УДК 94: 355.311.1 - 055.2 (100) «1939/1945»

ЖІНКИ У АРМІЯХ АНТИГІТЛЕРІВСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ 1939-1945 РОКІВ

Дарина Татарин

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33028, м. Рівне, вул. Пластова, 3

e-mail: darynatataryn@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1801-1644>

Степан Сняк

Рівненський державний гуманітарний університет

Україна, 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31

stepansyniak@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6954-9892>

Стаття досліджує участь жінок у військовій сфері країн антигітлерівської коаліції (США, Великої Британії та СРСР) в період Другої світової війни. Акцентуючи увагу на унікальних особливостях кожної з країн, в публікації констатуються мотиви та шляхи залучення жінок до військових зусиль, їхні ролі в армії та на виробництві, а також соціальні та політичні наслідки цієї участі. Дослідження базується на архівних документах, мемуарах жінок-ветеранів та сучасній науковій літературі.

Ключові слова: Друга світова війна, жінки, армія, Великобританія, США, СРСР, гендер, соціальні зміни.

The article examines the participation of women in the military sphere of the countries of the anti-Hitler coalition (Great Britain, the USA and the USSR) during the Second World War. Emphasizing the unique characteristics of each country, the article analyzes the motives and ways in which women were involved in the war effort, their roles in the army and in production, and the social and political consequences of this participation. The research is based on archival documents,

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Амінов Бахтієр** - кандидат історичних наук, доцент Кокандського державного педагогічного інституту (Республіка Узбекистан)
2. **Burunciuc Mihai** - PhD student, Doctoral School of Humanities and Education of the State University of Moldova (Republic Moldova)
3. **Бещук Єлизавета** – здобувач в/о ступеня «Бакалавр» Рівненського державного гуманітарного університету
4. **Богданець Ірина** – здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
5. **Бородіна Тетяна** - старший викладач кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія», випускниця Докторської школи імені родини Юхименків НаУКМА
6. **Ващук Дмитро** - кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України
7. **Герасимчук Таміла** - кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри політології та міжнародних відносин Рівненського державного гуманітарного університету
8. **Гурбик Андрій** - кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України
9. **Жаб'юк Михайло** – здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
10. **Кібиш Альона** – здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
11. **Колодич Олександр** – здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
12. **Корнійчук Назар** – здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
13. **Кравчук Владислав** – здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
14. **Крупка Олександр** - кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування
15. **Кундеус Оксана** – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Рівненського державного гуманітарного університету
16. **Куропаткін Євген** – здобувач в/о ступеня «Бакалавр» Рівненського

державного гуманітарного університету

17. **Ліннік Юрій** – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін КЗВО «Рівненська медична академія»
18. **Лукашук Яна** - здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
19. **Максимчук Олена** - здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
20. **Михальчук Роман** – кандидат історичних наук, професор, доцент кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету
21. **Опанасюк Едуард** - здобувач ступеня PhD, спеціальності «Релігієзнавство» Рівненського державного гуманітарного університету
22. **Опанасюк Тетяна** - кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин Рівненського державного гуманітарного університету
23. **Пуха Тетяна** - здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
24. **Свиридон Дмитро** - здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
25. **Синяк Степан** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету
26. **Слесаренко Андрій** – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету
27. **Татарин Дарина** - здобувач в/о ступеня «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету
28. **Федоришин Микола** - завідувач літературного музею Уласа Самчука комунального закладу «Рівненський обласний краєзнавчий музей» Рівненської обласної ради
29. **Фьольдварі Шандор** - df.phil., науковий співробітник, викладач балтійських досліджень Університету м. Дебрецен (Угорщина)
30. **Шеретюк Валерій** - кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

ВИПУСК 36

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 29.11.2024 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Зам. № 243/1. Ум. друк. арк. 11,19.

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 36. Рівне, 2024. 248 с.

УДК 94(477) + 94(100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2024